

FOUCAULT'A PERINTEISEMMIN

Graham Burchell, Colin Gordon ja Peter Miller (toim. 1991): *The Foucault Effect. Studies in Governmentality. With Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*. Harvester Wheatsheaf, London, 317 s.

Foucault yhdistetään mikrovalan ja marginalisoitujen ilmiöiden tutkimukseen. *The Foucault Effect* käsittelee aiheita, jotka ovat paljon lähempänä perinteisen politiikan tutkimuksen kiinnostuksen kohteita: valtion hallitsemista, talouden ja politiikan suhdetta ja kansalaisyhteiskunnan asemaa. Näkökulma on kuitenkin omintakeinen. Tavoitteena on kuvata ja teoretisoida diskursiivisten käytäntöjen, subjektien ja objektien historiallista järjestymistä valtion rationaliteetin ympärillä. Toimittajat ovat koonneet kirjaan Gordonin pitkän johdantoartikkelin, Foucault'n kaksi artikkelia ja yhden haastattelun sekä kymmenen muuta analyttistä, teemaa käsittelevää kirjoitusta. Jälkimmäisistä kaksi on alun perin esitetty Foucault'n järjestämissä seminaareissa 1978–79, viisi on kirjoitettu — osin Foucault'n luentojen pohjalta — tätä kirjaa varten ja muitakin on muunneltu ja paranneltu. Tuloksena on tavanomaisia toimitettuja teoksia kiinteämpi kokonaisuus.

Teemana on siis valtion rationaalisuuden kehittyminen. Mitä rationaalisuudella sitten tarkoitetaan? Haastattelussaan »Questions of Method» Foucault täsmentää näkemyksensä: rationaalisuus on relativistinen, käytännöistä riippuva asia. Sitä voidaan analysoida kahdella ulottuvuudella: yhtäältä preskriptiivisinä sääntöinä ja menettelytapoina, toisaalta subjektien ja objektien konstituution näkökulmasta. On mielenkiintoista, kuinka lähelle Habermasin teoriaa Foucault näyttää tulevan. Rationaalisuuden ulottuvuudet ovat molemmille suuriin piirtein samat. Ydin on sama, mutta pyrkimykset ajavat heidät eri suuntiin. Habermasin mielestä on olemassa rationaalisuuden muotojen formaalinen, abstrakti sisus, jonka varaan teoria ja universaalihistoria voidaan ripustaa. Foucault'a kiinnostaa *rationaalisuuden sisältö*, se miten konkreettiset säännöt, menettelytavat sekä subjektit ja objektit transformoituvat monimutkaisissa ja keskinäisriippuvaisissa verkostoissa. Kun tarkastelun kohteena on valtio ja hallinto, johtaa tämä ero poikkeaviin tutkimusasetelmiin. Habermasia kiinnostaa eri rationaalisuuden muotoja vastaavien fenomenisten 'maailmojen' rationalisoituminen ja niiden suhteiden kehitys. Johtopäätöksensä on paitsi kriittinen väite, että valtion ja talouden 'Systeemit' ovat kolonialisoineet 'Elämismaailmaa', niin myöskin länsimaisten poliittisten instituutioiden universaali oikeutus. Foucault'laisesta näkökulmasta vain empiiriluonteinen, monimutkaisten suhteiden kehitystä kuvaamaan pyrkivä tutkimus voi olla mielekästä. Rationaalisuutta ja sen kehitystä ei pidä rekonstruoida jälkikäteen. Pikemminkin sisällöllinen rationaliteetti esitetään aikakauden omista eksplisiittisissä ohjelmissa. Käytän-

töjen rationaliteettiin kuuluvat myös niiden ohjelmien tarkoitamattomat vaikutukset, sikäli kuin ne koskevat valtiollisen subjektiviteetin muotoja, konstituoituja objekteja, sekä valtiollisen toiminnan sääntöjä ja menettelytapoja.

Foucault'n keskeinen teesi on, että uuden ajan Euroopassa on vähin erin tapahtunut siirtymä kohti sellaista vallan metodia, jota voisi kutsua suomeksi vaikkapa ohjaamisen ja vaikuttamisen vallaksi. (Tosin termi *governmentality* kääntyy huonosti suomeksi.) Laki erottaa selvästi sallitun ja kielletyn teon. Laki on yksi vallan menetelmä. 'Suvereenisuus' sen 1500- ja 1600-luvun merkityksessä perustui itseensä viittaavaan kehään: 'suvereenin' vallan tavoitteena oli 'suvereenin' vallan säilyttäminen, mikä oikeutti sen tavoitteen. Tällaisen vallan menetelmät esitettiin kirjallisuudessa, jossa ruhtinaita neuvottiin toimimaan oikein. Kurinpito puolestaan viittaa kehon ja rajatun sosiaalisen tilan yksityiskohtaiseen järjestämiseen. Erotuksena näistä muodoista ohjaamisen ja vaikuttamisen valta on strategista, kustannus-hyöty-analyyttistä ohjailua ja vaikuttamista, jossa pyritään optimaaliseen (usein väestön hyvinvointiin liittyvään) lopputulokseen ja jossa edellytetään osittain autonomisen poliittisen talouden, yhteiskunnan tai kansalaisyhteiskunnan olemassaoloa. Tyypit kuitenkin täydentävät toisiaan, ja lisäksi menetelmien kehittyminen on ollut keskinäisriippuvaista. Esimerkiksi 1500- ja 1600-luvulla kehittyneet tietouden laji, 'valtiotaito', alkoi käyttää — ja myös kerätä — tilastollisia tietoja väestöstä. Syntyi *statistics*, valtion tieto. Uuden näkökulman seurauksena vanha metafora 'talous kotitaloutena' alkoi menettää uskottavuuttaan. Koska väestön aggregaattitason vaihtelulle näytti olevan kaikenlaisia mahdollisia ulkoisia syitä, ei väestöä — eikä taloutta — voinut ymmärtää vain hallittavana perheenä. Väestö ja talous alkoivat näyttäytyä erillisinä, ulkoisena todellisuutena, johon valtio voi puuttua, tehdä interventioita.

Foucault'n essee »Governmentality» on metodologisesti erittäin mielenkiintoinen. Miten Foucault tutkii uuden ajan kehitystä ja tekee päätelmiä valtiollisista diskursiivisista käytännöistä? Lähtökohtana on Machiavelli. Päinvastoin kuin esimerkiksi Skinner, Foucault ei ole kiinnostunut Machiavellin elämänvaiheista, intentionista tai *Ruhtinaan* ja *Mietelmien* oikeasta tulkinnasta. Sen sijaan Foucault yrittää selvittää, miksi Machiavellia arvosteltiin ja miksi häntä luettiin niin kuin luettiin. Miksi esimerkiksi Guillaume de la Perrière — yksi varhaisimmista anti-Machiavellilaisen kirjallisuuden edustajista — ei voinut olla näkemättä Machiavellia hyvin puutteellisenä ajattelijana. Foucault'n mukaan Machiavelli erottui ja joutui arvostelun kohteeksi ennen kaikkea siksi, että hän erotti valtiollisen politiikan niin täysin erilleen muista elämänalueista. Lisäksi hänellä oli keskiaikainen käsitys hallitsemisen kohteesta (alue ja väestö vallan ilmauksena). 1500-luvulla vallitsi vielä jatkumo persoonan ja kotitalouden hallitsemisesta valtion hallitsemiseen. Nähtiin ykseys sielunhoidon, persoonallisen hyvän ja valtion hyvän välillä, mutta samalla alue ja väestö ei enää ollut

yksinomaan 'suvereenin' vallan osoitus ja väline vaan myös potentiaalisen ohjailun ja vaikuttamisen kohde. Tästä Foucault tekee päätelmiä: oli tapahtumassa transformaatioita valtiollisen vallan diskursiivisissa käytännöissä.

On sääli, että Collège de France'ssa vuosina 1978 ja 1979 esitetyistä luennoista vain yksi ainoa on kirjassa (Foucault ei halunnut niitä julkaistavan). Lukija joutuu tyytymään Gordonin johdantoartikkeliin, jossa hän tulkitsee Foucault'n erittelyä ja esittää näkemyksiään samasta aihepiiristä. Valtion rationaliteetin synty voidaan jäljittää valtion erottamiseen kosmo-teologisesta järjestyksestä: kehittyivät autonomiia osoittavat käsitteet *raison d'état*, *intérêt d'état*, *mystère d'état*, ja *coup d'état*. Saksassa nousi 30-vuotisen sodan jälkeen uusi *savoir-faire* yläkäsitteen *Polizeiwissenschaft* alla. Tämä oppi la kytki toisiinsa väestön määrän ja aktiivisuuden, vaurauden (ymmärrettyinä sekä toimeliana väestön että jalometallien määränä), turvallisuuden ja järjestyksen sekä valtion vallan niin, että keinoja ja päämääriä oli hyvin vaikea erottaa toisistaan. Merkantilistinen talouspolitiikka oli osa kokonaisuutta, jota täydensivät uudet hallinnolliset tekniikat. Burchell korostaa omassa kirjoituksessaan juuri tätä: syntynyt 'poliittinen aritmetiikka' ei ollut tietoa ainoastaan valtiosta itsestään, vaan myös kilpailevista eurooppalaisista valtioista. Vallan, turvallisuuden ja hyvinvoinnin määrittäminen sekä uusien hallinnan tekniikoiden kehittäminen tapahtui kansainvälisessä kontekstissa. Ei ollut ainoastaan niin, että valtiollinen rationaliteetti perustui paljolti suvereenien valtioiden diplomaattis-sotilaallisiin tekniikoihin, vaan myös ensimmäinen *raison d'état*'n pitkälle menevä yritys säädellä väestöä ja sen toimintaa liittyi kansainväliseen kauppaan (merkantilismiin).

Gordonin johdantoartikkelin pääpaino on kuitenkin liberalismissa, joka esimerkiksi Walzerin kritiikin mukaan on täysin sivuutettu Foucault'n tuotannossa. Gordon osoittaa, että näin ei suinkaan ole. On erityisen mielenkiintoista, että (Gordonin tulkitseman) Foucault'n mukaan liberalismi voidaan ymmärtää *valtion epistemologisena kritiikkinä*. Koska valtio on periaatteellisista syistä kyvytön tietämään kaikki relevantit seikat, on myös sen toiminnan rationaalisuudella, *raison d'état*'lla, rajansa. Adam Smith väitti, että ei voi olla olemassa taloudellista suvereenia. Valtion tieto on rajallista, mutta talous kykenee toimimaan luonnollisen mekanismin tavoin itse-säätävästi. Viimeisten kahdensadan vuoden poliittinen problematiikka nousee paljolti näin konstituidusta vastakkainasettelusta: suvereenin valtion kyky tietää ja toimia *versus* omaehtoisesti toimivan talouden »rationaalisuus».

Pasquino esittää kuitenkin artikkelissaan »Theatrum politicum: The Genealogy of Capital — Police and the State of Prosperity», että vastakkainasettelu 'valtio' — 'kansalaisyhteiskunta' on monissa suhteissa tyhjä. — dikaalisiaatio, sairaalalaitokset, kurinpidon mekanismit, armeija, vankila, psykiatria, koululaitos, avun ja holhouksen menetelmät sekä ennen kaikkea yksilöitä koskevan

tiedon keruu ja sen käyttö yksityiskohtaiseen säätelyyn rakentavat kansalaisyhteiskuntaa. Procaccin kirjoitus »Social Economy and the Government of Poverty» on teoksen mielenkiintoisimpia. Hän tutkii kahden tietämisen ja tekemisen käytännön — saksalaisen *Sozialpolitik* ja ranskalaisen *économie sociale* — kehittymistä 1800-luvulla. Jatkumo 1700-luvun valtiotaiteeseen oli selvä, oltiinhan molemmissa kiinnostuneita väestön hyvinvoinnista. *Sozialpolitik* ja *économie sociale* ongelmana oli kuitenkin järjestys, ei hyvinvointi sinänsä. Procaccin argumentti on, että nämä tietämisen ja tekemisen käytännöt tähtäsivät *erilaisuuden poistamiseen* turvallisuuden ja järjestyksen nimissä, eivät hyvinvointiin ja tasaveroon sinänsä. Lyhyessä esseessään »The Mobilization of Society» Donzelot jatkaa erittelyä siitä, mihin Procacci sen jättää. Donzelot'a kiinnostaa kysymys hyvinvointivaltion kehittymisestä. 1800-luvulla huomattiin valtiokoneiston nopea kasvu. Yhtäältä valtion alettiin kohdistaa yhä enemmän vaatimuksia, toisaalta valtiota vastaan hyökättiin jakamattomien oikeuksien nimissä. Ratkaisuksi kehitettiin kaksi teoreettista operaatiota, jotka Donzelot'n mielestä konstituivat hyvinvointivaltiota. Ensimmäinen erotettiin solidaarisuus ja suverenisuus ja sitten korvattiin oikeuksista puhuminen tilastojen homogeenisellä kielellä. Näiden teoreettisten siirtojen avulla voitettiin oikeuttaa valtiointerventioita ja välttää rousseaulaisen 'yleistahdon' totalitaariset implikaatiot. Donzelot tarkastelee uus-liberalismin ja uus-sosiaalidemokratian debattia tästä näkökulmasta. Hyvinvointivaltion rakentamisella on ollut tarkoituksellisia — osin kontrafinaalisia — seurauksia, ja sosiaalidemokraattinen utopia on menettänyt uskottavuutensa. Kuitenkaan ajankohdittaiset debattit eivät koske sosiaalidemokraattisia instituutioita sinänsä, ainoastaan painotuksia ja keinoja. Tuloksena on Donzelot'n tulkinnan mukaan »politiikan kriisi».

The Foucault Effectin loput artikkelit ovat hieman erikoistuneempia, mutta samalla toisiinsa temaattisesti liittyviä. Aiheina ovat tilastojen historia (Hacking), vakuutukset ja riskien otto (Ewald), vakuutusteknologiat (Defert), vaarallisuudesta riskin käsitteeseen siirtyminen (Castel), kriminologia (Pasquino) ja työssä koettu mielihyvä (Donzelot). Kaikki koskevat ohjaamisen ja vaikuttamisen teknologioita. Varsinkin tilastollista ajattelua, riskejä ja vakuuttamista käsittelevät luvut ovat mielenkiintoisia. Hacking kytkee tilastotieteen kehityksen benthamilaiseen pyrkimykseen maksimoida suurimman joukon onnea valvonnan, kontrollin ja normalisoinnin keinoin. Ewald erittelee vakuutuksia »sattuman vaikutus-

ten kompensointina, joka on organisoitu tilastotieteellisten lakien mukaan». Keskeinen käsite on *riski*. Mistä tahansa mahdollisesta haitasta voidaan muodostaa »riski». Riskejä vastaan vakuuttaminen korvaa sekä *fortunaan* luottamisen että yhteisölliset riippuvuus- ja avunantosuhteet; se on yhtä aikaa kollektiivista ja individualisoivaa. Oli vakuuttamisen subjektina sitten yksilö tai valtio, molemmissa tapauksissa subjekti tehtiin analogiseksi matemaattisia laskelmia harjoittavan yrityksen kanssa. Defert korostaa artikkelissaan sitä, että sosiaalivakuutus korvasi monien kamppailuiden jälkeen — osin työväenliikkeen kiivaasta vastustuksesta huolimatta — sekä työläisten keskinäisen avun että työnantajien paternalismin. Vakuuttamisen syynä oli pyrkimys kontrolloida taloudellisesti arvokkaan työvoiman (ja myös velallisten) terveyttä ja elinikää. Samalla vastuu onnettomuuksista de-personifioitiin. — Teema, jota Ulrich Beck on toisaalla kehitellyt tutkiessaan »riskiyhteiskunnan» ongelmia.

The Foucault Effect avaa genealogisen tarkastelukulman kansainvälisten instituutioiden, valtion, poliittisen talouden, ja 'kansalaisyhteiskunnan' tutkimiseen. Sen hyvä puoli on keskittyminen sisällöllisiin kysymyksiin. Foucault'a käsitteleviä tutkimuksia on jo tarpeeksi. Hänen työtään jatkavia tutkimuksia sen sijaan on aivan liian vähän, samoin kuin kriittisiä arvioita Foucault'n metodologiasta ja poliittisesta filosofiasta. Mainita kannattaa kuitenkin David Hoy'n toimittama *Foucault: A Critical Reader* (Basil Blackwell, 1986). *The Foucault Effect* on siis ilman muuta lukemisen arvoinen opus. Kuitenkin sen luvuissa tulee esille foucault'laisen ajattelun ongelmat, joista tässä kannattaa mainita Foucault'n erikoinen »strukturalismi». Foucault toki erottaa itsensä strukturalisteista, jotka pyrkivät löytämään universaaleja, abstrakteja kielen ja kulttuurin peruselementtejä, joiden kombinaatioiden avulla aktuaaliset muodostelmat voitaisiin selittää. Foucault'lle ei ole olemassa kuin aktuaaliset, käytännöissä kierrätetyt diskursiiviset muodostelmat. Foucault pyrkii löytämään niiden muodostumisen ja transformoitumisen säännöt, ja tätä metodologiaa artikuloidessaan Foucault turvautuu positivistisiin metaforiin: hän etsii »korrelaatioita», »säännönmukaisuuksia», ja »transformaatioisääntöjä». Hän ei suinkaan ymmärrä 'sääntöjä' hermeneuttisesti suuntautuneiden teoreetikoiden tavoin 'toiminnassa seurattaviksi säännöiksi', jotka perustuvat toimijoiden käytännöllisiin kykyihin, vaan ulkoisiksi säännönmukaisuuksiksi. Tästä seuraa monet foucault'laisen tutkimuksen metodologiset ja poliittiset ongelmat, ja ne näkyvät myös joissakin *The Foucault Effectin* luvuissa.

HEIKKI PATOMÄKI